

E könyv kapcsán megpróbáljuk az okok keresése mellett, mától visszafelé haladva, a forgalomba került CD-kből és LP-kből kiindulva, önálló példákkal illusztrálva megmutatni, hogy a különböző műfajokbeli előadók 1960 előtti felvételeinek sorsa miként alakult az újrakiadások során.

Előre kívánjuk bocsátani, hogy kizárólag magyar előadók alapvetően magyar gyártású és kiadású hangfelvételeinek újrakiadásával fogunk – a teljesség igénye nélkül –, kizárólag útmutató és példálódzó jelleggel foglalkozni.

SIMON GÉZA GÁBOR – DR. BAJNAI KLÁRA

HANGZÓ GYÖNGYSZEMEK ÚJ KÖNTÖSBEN

SIMON GÉZA GÁBOR – DR. BAJNAI KLÁRA

HANGZÓ GYÖNGYSZEMEK ÚJ KÖNTÖSBEN

ELŐSZÓ

A magyar hanglemezek rajongókat és gyűjtőket nem kényeztette el a hazai hanglemezkiadás a korábbi korszakokban, nevezetesen az 1960 előtt megjelent akár eredetileg magyar akár külföldi felvételű / gyártmányú / kiadású / forgalmazású, magyar művészek produkcióit tartalmazó újrakiadásokkal. Az egyetlen kivételt kezdetben sajnos csak a Bartók kiadások jelentették. Szerke a világban készült több antológiában, válogatásban lelhetők fel „magyar régiségek”, nem is beszélve az önálló lemezekon közreadott gyűjteményes összeállításokról, melyek nem egy esetben egy életmű áttekintésére is alkalmasak.

E könyvben megpróbáljuk az okok keresése mellett, mátol visszafelé haladva, a forgalomba került CD-kből, LP-kből, MC-lből kiindulva, önálló példákkal illusztrálva megmutatni, hogy a különböző műfajokbeli előadók 1960 előtti felvételeinek sorsa miként alakult az újrakiadások során.

Előre kívánjuk bocsátani, hogy e körben kizárólag magyar előadók alapvetően magyar gyártású és kiadású hangfelvételeinek újrakiadásával fogunk a teljesség igénye nélkül, kizárólag útmutató és példálódzó jelleggel foglalkozni. A teljes diszkográfiái feldolgozás több embernek évekig tartó kutatásait kívánná meg. Ennek ellenére azért kezdtünk bele ebbe a munkába, mert kedvet szeretnénk csinálni az e téma iránt érdeklődőknek, felvillantva a feladat érdekessége mellett annak kultúrtörténeti vonatkozásait is.

Éppen a hanglemezipar által kreált kimondhatatlan mennyiségű kiadvány keltette fel bennünk az érdeklődést aziránt, hogy mi mozgatta a sok új mű és az idők során felnövekvő új zeneszerzői, vagy előadói nemzedék bemutatása és – mondhatni – divatba hozása mellett a régi, kezdetlegesebb technikával felvett, vagy éppen a ma már gyakran megmosolyogtató stílusban előadott felvételek piacra dobását.

Ha végig pásztázzuk a 19. század végétől a szempontokat, bizton kijelenthetjük, hogy nem mindig és nem csupán üzleti megfontolások játszották a fő szerepet. A kezdeti időszakban, amikor a sellaklemezek kerültek ismételtlen más gyártók által kiadásra, leggyakrabban a kiadók és gyártók jogutódlásainak kapcsán keletkezett „új” cégek a megszerzett kópiákat látták el új címkével (labellel). Példa erre többek között a Lindström konszernen belül *Diadal*, *Beka*, *Parlophon* gyártmányok közötti átfedés, vagy a Grammophon Company

korábban e címkével kiadott későbbi kiadású *His Master's Voice*, *Electrola* kiadványai, de említhetjük az államosítást követően az eredetileg *Odeon*, *Durium* *Patria*, vagy *Kristály* labelen szereplő Tonalit lemezeket.

Más kategória amikor különböző labellel látta el az újdonság látszatával, de az eredeti matricaszámot megtartva saját gyártmányait Székely Pál, az SzPB, vagy SPB jelet feltüntetve a *Kristály*, a *Merkur*, a *Melodia*, illetve némely *Radiola* lemezén. Sok gyár maga adott ki különböző címkével saját gyártmányú lemezt, pl. az Első Magyar Hanglemezgyár, vagy a Columbia.

Az úgynevezett akusztikus korszak lejártával kerültek piacra elektromos eljárással „felújított” korábbi felvételek, majd az ún. normál lemez korszakot követően dobtak piacra mikrobarázdás kiadásban az elsősorban lejárt jogdíjú, de közönség-, illetve vásárló-igényre számot tartottnak ítélt archív felvételeket.

Általában elmondható, hogy e korszak ilyen jellegű kiadványai főleg antológiák voltak: régi opera-, operett-énekesek, magyar nótá-, cigányzene-, táncdal- és jazz-felvételek különböző előadók tolmácsolásában. Magyarországon egészen az 1960-as évek elejéig Bartók és Kodály műveken, vagy előadásokon kívül sem zeneszerzői, sem előadói önálló, korábbi felvételeiket összefoglaló LP lemezzel nem találkozunk.

A 78-as fordulatú gramofonlemezek zárókorszaka egyben az állami Magyar Hanglemezgyártó Vállalat (M.H.V.) első korszaka is. Érdekes megfigyelni azt az átmenetet, amikor a Magyar Hanglemezgyártó Vállalat 1956/57-ben eredetileg sellaklemezen történő kiadásra vett fel számokat, majd ugyanezek a felvételek megjelentek a korai mikrólemez újdonságokon is.

Így ezen évtized anyagaiból újrakiadásként – főleg a korai mikrólemez érában – számos 33-as és 45-ös fordulatú mikrólemez kiadvány született. Ezek egy kicsiny, minőségileg jelentős része azután digitalizálva a CD korszakban is a hallgatók lemez tányérjaira kerülhetett. Tegyük még hozzá, hogy mind az ún. LP-korszakban, mind az ún. CD korszakban egy ideig hódított a műsoros kazetta (MC), azaz a gyárilag bejátszott, a párhuzamosan megjelentetett LP, ill. CD kiadással általában azonos műsoranyagot tartalmazó hanghordozó.

Az említett, Magyarországon kiadott hangfelvételek a jelen kötet szempontjából azért fontosak, mert ezen hanghordozókat a megcélzott, idősebb vásárlói szegmensben igen sokan olyanok vásárolták, akiknek igen különböző okokból nem volt sem LP lejátszójuk, sem CD játszójuk, ám a „divatnak” megfelelően volt hangkazetta lejátszójuk. Akár külön az otthonukban és külön a gépkocsijukban is, amelyekben rendszeresen hallgathatták a fiatalságukat

idéző „nosztalgia” kazettákat. Erről az átmeneti korszakról is szól kötetünk „Tánczene, operett és magyar nóta újrakiadások a Hungarotonnál: Putnoky Gábor, Zerkovitz Béla, Kalmár Pál mint példák” című fejezete.

Az úgynevezett LP-korszak kezdetén, az egyszerűség kedvéért összefoglalóan csak M.H.V.-, vagy Hungaroton-korszaknak emlegetett érában nagyon nagy volt a finnyáskodás. Kezdetben, „kulturpolitikai okokból”(?) gyakorlatilag csak klasszikus zenei hangfelvételek újrakiadására került sor. Ez viszont a dolog természetéből kifolyólag - finoman szólva is – bődületes melléfogás volt. Jó, ha a tényleges vásárlóközönség igen alacsony százalékát érintette! Ezt mutatja többek között, hogy a nagy reklámkampányok után is igen sok LP maradt a raktárakban. Ezeken a raktárkészleteken alapvetően sajnós a mind rendszeresebbé váló hanglemez árleszállítások sem segítettek...

És tegyük hozzá, hogy a válogatások, vagy az összeállítások anyaga a magángyűjteményekben hatalmas mennyiségben rendelkezésre álló hangfelvétel (opera, operett, tánczene, magyar nóta, jazz) ellenére lényegében teljesen amatőr volt. Ugyanis ami nem volt közvetlenül a szerkesztők, kiadások összeállítása felett rendelkezők előtt, az számukra nem is létezett!

Pedig létezhetett volna! Hiszen a magángyűjtőknél óriási mennyiségű, a legkülönbözőbb műfajokba sorolható 78-as fordulatú gramofonlemez gyűlt össze. Arról már nem is beszélve, hogy a mikrolemez korszak beköszöntekor boldog-boldogtalan igyekezett az új formátumra váltani, ami azt (is) jelentette, hogy számos családi gyűjtemény (nagyszülői, szülői örökségek) került piacra. Sokszor szó szerint, hiszen csak a fővárosi használtcikk piacon (Ecseri út [1950-1964], Nagykőrösi út [1964-től napjainkig]) egyetlen délelőtt(!) több, jól használható, igen értékes operalemezt lehetett (volna) vásárolni, mint amennyi *A magyar operaszínpad csillagai* címmel (Qualiton LPX 12310-11), az 1968-as összeállításban megjelent! Ez elvileg az 1884 és 1945 közötti éveket próbálta „reprezentálni”. És akkor még nem is beszéltünk a napilapok hirdetési rovatairól, amelyek komplett(!) gramofonlemez gyűjteményeket is kínáltak!

1973. május 20-án már megjelentettként hirdették a „Csányi Attila és Pál Sándor által elkészített *A magyar jazz története* című dupla LP-t.¹ Ám a kiadvány végül mégsem jelent meg, mert azt a Magyar Jazz Fekete Keze, azaz Gonda János letiltotta. 1984-ben Csányi Attila és Simon Géza Gábor ismét

¹ A magyar jazz története. LPX 17430/1 mono 120.- Ft/db. In: Szigeti Róbert-Cserna Andrásné: Az 1973. május 15-ig megjelent és forgalomban lévő teljes árú tánc- és jazzlemez jegyzéke. Magyar Hanglemezgyártó Vállalat Áruforgalmi Főosztály, Budapest, 1973. május 20., p.66

ajánlatot tettek a cégnek egy magyar jazztörténeti LP kiadására. A visszautasítás gyors és határozott volt. A Fekete Kéz ismét beavatkozhatott!

Az utóbbi LP utóéletéhez tartozik, hogy a korábbi Csányi-Pál-féle hanganyagot is felhasználva Réti János hangmérnök hangszalagra rögzített egy LP-s változatot, amely postán eljutott a nagy britanniai Harlequin lemezkiadóhoz, s amely *Jazz and Hot Dance in Hungary 1912-1949* címmel (Harlequin HQ 2015) 6 hét alatt(!) kiadta az LP-t, amely azután az NSzK-beli „der Jazzfreund” című folyóirat éves értékelésében „Az év jazzlemeze” lett! Se azelőtt, se azóta magyar jazzlemez nem nyert sehol ilyen címet a világban! (Bővebben ld. „A magyar jazz legkülönbözőbb árnyalatainak érzékeltetése 1905-től 2015-ig: ragtime, swing, modern jazz” című fejezetben.)

Ebben az esztendőben, azaz 1984-ben jelent meg egy enyhén szólva megkérdőjelezhető operai antológia, amelyet azután más, sajnálatosan hasonló szellemben születettek követtek, még a CD korszakban is. Rendkívül sajnálatos, hogy mind ezen az 1984-es, mind pedig a későbbi kiadásoknál – eléggé soha el nem ítéltető módon! – valamiféle szakmai bezárkózás és még inkább egyes vezető operalemez gyűjtemények szinte teljes negligálása volt tapasztalható.

Bár a magyar hangfelvételek történetéről már megjelent néhány kötet, ám azok - elsősorban terjedelmi okokból - maximum éppen, hogy érintőlegesen foglalkoztak az esetleges újrakiadások témájával. Különlegeseek azok a kötetek, amelyek a gyártörténeten túlmenően a lehetőségekhez képest komplett gyár / label diszkográfiákat is nyújtanak. Ezek elsőszámú kiindulópontok a továbbiakban a hangfelvételi helyszínek, azok időpontja, a közreműködők és a játszott darabok címének lehetőleg betűhív megtalálására. Újrakiadásoknál ezen adatok ismerete gyakorlatilag nélkülözhetetlen, hiszen nélkülük minden „a levegőben lóg”, azaz csak abszolút amatőr találgatások sorozata. Ezekre a nagyon rosszul megadott, légből kapott „adatokra” kötetünk kellő helyein majd rá is mutatunk.

Korai magyar vonatkozású hangfelvételek eredeti kiadásait és azok újrakiadásait komplexen magában foglaló, valódi, teljességre törekvő diszkográfiák rendkívül sajnálatos módon eddig csak a magyar ragtime és jazzfelvételekről születtek. Ezek közül három névcentrikus diszkográfia, amelyekben az egyes előadóművészek / zenekarok betűrendjében komplett diszkográfiai adatsorokat találunk a kezdetektől a kötet megjelenéséig.

Két további, egy-egy korszakot átfogó diszkográfia adatsorait a felvételek időrendjében sorolták be

Hasonló, a klasszikus zene ágas-bogas világát összefoglaló magyar előadói diszkográfia akárcsak – hangfelvételi szempontból - az 1950 előtti éveket összefoglalva egyelőre az álmok világába tartozik. Kis indítást kíván mindehhez adni kötetünk első fő fejezete, „A 19-20. századi magyar klasszikus zene területén zongoristák és operaénekesek hangfelvételeinek értékméntése”.

A klasszikus zenei diszkográfiai munkákban egyébként az egyik követendő helyes irányt grandiózus Mahler diszkográfiáival Fülöp Péter (1949-) már 1995-től megmutatta. A 2010-ben megjelent eddigi utolsó változat 2774 (kettőezerhét-százhetvennyégyl!) tételt összefoglaló 568 oldalas(!) igazi mestermű. Fülöp bemutatta, hogy hogyan kell egy életmű hangfelvételeit igen precízen összefoglalni. Jelen kötet diszkográfiai anyagainál is a Fülöp Péter által alkalmazott feldolgozást alkalmaztuk.

2002. áprilisában zárta hatalmas ívű, a lehető legteljesebbre törekvő Wilhelm Furtwängler diszkográfiáját Dán Károly és Rockenbauer Zoltán.

Valódi csemegék a kimondott névdiszkográfiák, amelyek egy-egy előadó-művész, vagy zenekar pályafutásához kapcsolódnak. E tekintetben eddig a jazzmuzsika magyar sztárjai állnak a legjobban. Már jelen kötet munkálatai kellős közepén jelent meg a régvárt Dohnányi Ernő diszkográfia első része.

Napjainkig sajnálatosan mindösszesen három olyan kötet van, amely az elmúlt több mint egy évszázad klasszikus zenéjéből, nevezetesen alapvetően az opera világából, táplálkozik.

Változatlanul nagy kérdés, hogy a magyar zenetudomány nagy-nagy adósága, egy részletes, jól használható Bartók Béla diszkográfia végre mikor születik meg? A komoly, mélyreható példa immár megszületett. A Dohnányi diszkográfia ugyanis a maga alaposságával például szolgálhatna a Bartók hangfelvétel kutatás számára (is).

Az összes zenei anyag összegyűjtése, hozzáférhetővé tétele, uram bocsá' nyomtatásban történő megjelentetése végre teljesen új alapokra helyezné a mindeddig szinte csak a kották bűvöletében élő magyar zenetudományt, hiszen végre az alkotások végső, előadott formáiról, mint értékelhető forrásról lenne/lehetne szó. Ezek egyúttal kiinduló alapot ad(hat)nának az egyes előadók interpretációja révén összehasonlító zenetörténeti kutatásához / kiértékeléséhez, továbbá a különböző előadói stílusok elemzésére.

Érdemes idéznünk Szabó Ferenc János zenetörténészt, aki a Zeneakadémiát végzett tudósok közül elsőként kezdett érdemben foglalkozni a magyar gramofonlemez történettel:

„Hiteles forrása lehet-e tehát a hangfelvétel az interpretáció-történeti kutatásoknak? [...] a hangfelvétel mégiscsak többet, de legalábbis pontosabban érzékelhető információkat ad az előadóművész produkciójáról, mint az írott források. Így hiba lenne a felvételeket megbízhatatlannak bélyegezve eltávolítani a kutatásból. Ugyanakkor ahhoz, hogy a hangfelvételekre minél hitelesebb forrásként tudjunk tekinteni a zenetudományi kutatásokban, elengedhetetlen a hiteles adatolás. Ez azonban a metaadatok hitelességének kérdéseit is bevonja a vizsgálódásba.”²

A kutatók a fentiekkel rendkívül komplex, sokirányú, számos tudományágra kiterjedő, egymással igen szoros összefüggő tevékenységet fejtettek ki, amely magában foglalja a zenetudomány különböző ágait, a hangfelvétel készítés, kiadás, forgalmazás ágas bogas világát, a grafika és a fotózás, valamint a kiállításrendezés számos ágát. Mindezeket ezen összefoglaló kötet keretében szeretnénk bemutatni, amely kötet természetesen foglalkozik az egyes alkotások fogadtatásával is, mind a szaksajtóban, mind pedig a szélesebb körű nyilvánosságban megjelent véleményekkel.

A repertoár és az előadók vizsgálatakor feltétlenül figyelembe kell venni, hogy ez a kutatás még nem minősülhet befejezettnek, s mint már utaltunk rá, csak vázlatos. Könnyen lehet, hogy a napjainkban ismert és hozzáférhető hanglemezek csak töredékét jelentik az egykor elkészülteknek s – remélhetőleg – a még föllelhetőknek.

Ezúton is köszönjük Solymosi Tari Emőke, a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozata, Bausz Sándor, Borsos Tibor, Forgács Gréta (Fotexnet Kft.), Hollós Máté, Kégl András és Hodozsó Gyula (BMC), Koltay Tamás, Körmendi Mari, Kurutz Márton, Polnauer Sándor, Szabó Ferenc János, a Magyar Jazzkutatási Társaság (MJKT) sokoldalú támogatását.

² Szabó Ferenc János: Láthatatlan adatok láthatatlan forrásai. Magyar Zene, Bp., LVII. évfolyam, 4. szám, 2019. november, p.457-468. http://real.mtak.hu/112563/1/SzFJ_-_Lathatatlan_adatok_457-468_szabo_impr.pdf. Hozzáférés: 2021.11.20. 9:08